

DÁVID BEÁTA – GÁLIG ZOLTÁN – VÁLYI RÉKA

Három év, három pillanatfelvétel 100 budapesti hajléktalan ember körében, 1998 és 2000 között¹

Tanulmányunkban egy hajléktalan emberek körében végzett, longitudinális felmérés eredményeit igyekeztünk összefoglalni. Célunk a három év alatt folyamatosan nyomon követett populáció bemutatása volt, néhány változó mentén. A különböző, időnként izgalmas trendek feltárása mellett fontos eredménynek tartjuk, hogy sikerült bepillantást nyerni e nehezen megközelíthető célcsoport néhány tagjának mindennapjaiba. Úgy véljük, eredményeink hozzájárulnak a hajléktalan életforma pontosabb megértéséhez, a hajléktalan életformából adódó problémákat kezelni hivatott ellátórendszer fejlesztéséhez.

1996-ban a Soros Alapítvány támogatásával TBC tüdőszűrő program indult a Magyar Máltai Szeretetszolgálat irányításával. Ennek részeként hat éven keresztül (2001-ig) kérdőíves szociológiai adatfelvétel is zajlott a budapesti hajléktalan emberek körében. A kérdőív összetétele az első két évben változott, 1998 és 2001 között a feltett kérdések nem változtak, csak kiegészültek az előző évi szűrésre vonatkozólag. 1998-ban 1483-an, 1999-ben 1109-en, 2000-ben 1785-en és 2001-ben 2354-en töltötték ki a kérdőívet².

Az utolsó négy adatfelvétel a monitor jellegénél fogva alkalmas összehasonlításra illetve trendek mérésére, de talán még fontosabb, hogy a kérdezettek beazonosíthatóságának köszönhetően a longitudinális megközelítés is lehetővé vált. Az ún. követéses módszer alkalmazásához a megfelelő adatbázisok létrehozása folyamatosan zajlik. Első körben azokat a megkérdezetteket gyűjtöttük össze, akik 1998-ban, 1999-ben és 2000-ben is kitöltötték a kérdőívet. Az így létrehozott, összesen 100 főből álló alminta nem más, mint egy 3 hullámból álló panel-kutatás adatbázisa.

Ebben a tanulmányban a 100 fős longitudinális mintát elemezzük a három év alatt mért változások és elmozdulások szempontjából, 100 hajléktalan ember sorsát kísérhetjük figyelemmel, három éven át. A válto-

¹ Jelen tanulmány az EU 5. Keretprogram által támogatott „Constructing Understandings of Homelessness” nemzetközi kutatási program keretében készült. www.cuhp.org

² A 2001-es kérdőívek nincsenek feldolgozva.

zásokot öt témakörben követjük nyomon: szállás, jövedelem, egészségi állapot, inzultus és személyes kapcsolatok.

Miután a longitudinális – csupán 100 főből álló – almintát (továbbiakban *longitudinális vizsgálat*) speciális szempontok alapján választottuk ki, fontosnak tartjuk, hogy az almintát szocio-demográfiai szempontból összehasonlítsuk a kiindulópontot jelentő teljes 1998-as TBC-adatbázissal is (továbbiakban *„TBC 98”*). Emellett ahol lehetséges, igyekszünk adatainkat a Menhely Alapítvány, a Twist Olivér Alapítvány és a Fővárosi Önkormányzat 1999-es februári adatfelvételének eredményeivel is összevetni (továbbiakban *„Tíz év után”*). A változások–elmozdulások elemzésénél a kicsi elemszám miatt csak azokat az adatokat közöljük, ahol szignifikáns az eltérés.

I. A minta

Az alapvető demográfiai megoszlásokat összehasonlítva azt tapasztalhatjuk, hogy a longitudinális vizsgálatban volt a legalacsonyabb a nők aránya,³ így a követéses vizsgálat eredményeit leginkább a férfi hajléktalanok szempontjából lehet általánosnak tekinteni.

1. táblázat A minták összehasonlítása nemek szerint (%)

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat	„Tíz év után”
férfi	89,5	94	81
nő	10,5	6	19
Összesen	100,0	100	100

Korcsoportok mentén a 100 fős minta a közel 1500 fős „TBC 98” mintához hasonló megoszlást mutat. (2. táblázat) Ugyanakkor a korátlagot tekintve a longitudinális mintában a kérdezettek átlag két évvel fiatalabban. A hajléktalan szállók lakóinak körében végzett „Menhely” vizsgálat mintájához képest a középkorúak (30–49 évesek) a „TBC 98” mintában 9 százalékkal, a „Longitudinális” minta esetén 5,5 százalékkal felül-, míg a 60 év felettiiek inkább alulreprezentáltak. A különbséget egyaránt magyarázhatják a nem és a szálláshely szerinti eltérések. A Menhely-felvétel mintájába a szállást nyújtó intézményeket igénybe vevők kerültek be, a „TBC 98” mintában nagyobb arányban szerepelnek közterületen élők és szívességi lakáshasználók.

3 Rendszerint 10–15 százalék közötti „nő arányt” tapasztaltak a hajléktalan embereket átfogó vizsgálatok (pl. Molnár D. László–László Klára 1995. Budapesti hajléktalanok egészségi állapota (kézirat).

2. táblázat A minták összehasonlítása korcsoportok szerint (%)

kor (év)	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat „Tíz év után” (98-as adat)	
x–29	13	12	12
30–39	27	23	21
40–49	37	38	34
50–59	20	22	23
60–x	3	5	11
Összesen	100	100	100

A születési hely megye szerinti felosztása során a „TBC 98” és a „Longitudinális” mintában szereplő személyek legnagyobb csoportját a budapesti (37–38%) születésű emberek adják; jelentős és egyforma a Szabolcs-Szatmár-Bereg (11–11%) megyéből származók aránya. (1. ábra). Így a megkérdezettek közel 50 százaléka mindkét mintában ebből a két megyéből származik. A „kis” minta a „nagy” mintához képest jelentősen alulreprezentált Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből származók tekintetében, és felülreprezentált elsősorban Jász-Nagykun-Szolnok, Fejér, Tolna, Baranya megyék tekintetében.

1. ábra Születési hely megyék szerint (n)

A családi állapot a két mintában nagyon hasonló eloszlású. A megkérdezetteknek több mint 90 százaléka így vagy úgy, de egyedül él.

3. táblázat A családi állapot összehasonlítása (%)

Családi állapot	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
házastárssal-élettárssal él	4	2
elvált-házasként de külön él	54	54
nőtlen-hajadon-özvegy	42	44
Összesen	100	100

A három vizsgált év során 5 százaléknyi, vagyis nem jelentős arányú változás történik, de a tendencia negatív. Négy fő elválik házastársától, míg csupán 1 fő talál élettársat magának.

4. táblázat A családi állapot változása (%)

A három év alatt...

		Családi állapota nem változott
társsal él	1	
elvált-külön él	52	
nőtlen-hajadon-özvegy	42	
válás	4	Változás
társat talál	1	
Összesen	100	

Az iskolai végzettség tekintetében a két alminta („TBC 98” és a „longitudinális”) két ponton tér el. Elmondható, hogy a „kis” mintában szereplő hajléktalan emberek képzetebbek, mint a „nagy” mintában lévők. A longitudinális mintában magasabb a szakmunkások és kisebb a 8 vagy annál kevesebb osztályt végzettek aránya. A különbség egyik oka lehet a két minta közti néhány év korkülönbség. A közép- és felsőfokúak aránya hasonló. A „Menhely”-minta eltér az előző kettőtől: az alacsony és a magas iskolázottak aránya magas, míg a szakmunkások aránya jóval alacsonyabb.

5. táblázat A minták összehasonlítása legmagasabb iskolai végzettség szerint (%)

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)	„Tíz év után”
8 osztály vagy annál kevesebb	41	33	45
szakmunkásképző (ipari)	39	47	30
középfokú (érettségi)	15	14	20
felsőfokú	5	6	5
Összesen	100	100	100

A hajléktalanságban töltött éveket tekintve a 100 fős „longitudinális” alminta szélsőségesebb képet mutat a 98-as nagy mintához képest, itt magasabb a hosszú ideje, vagyis a már több mint négy éve hajléktalanok aránya, és ugyanitt jóval magasabb az egy éve és annál kevesebb ideje

hajléktalanok aránya is. (6. táblázat) A különbségeket az átlag elfedi, ez mindkét mintánál 4 év.

6. táblázat *Hány éve hajléktalan? (%)*

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
0 (kevesebb, mint egy éve)	11	16
1	18	14
2	14	10
3	12	12
4 (4 vagy több éve)	45	48
Összesen	100	100
Átlag	4	4

II. A trendek

Az alapvető demográfiai jellemzők összehasonlítása után rátérünk a legfontosabb változások bemutatására.

Szállás

7. táblázat *Hol alszik ma? (%)*

	1998	1999	2000
saját, ill. szívésségi lakásban	10	9	9
szállón	55	29	34
menhelyen-fapadosban	25	44	39
szabad téren-közterületen	10	15	16
Összesen	100	100	100

Bár némiképp csökkenő arányban, a minta tagjainak nagy része mindhárom évben valamilyen szállást nyújtó hajléktalanellátó intézményt vett igénybe. Változást figyelhetünk meg abban, hogy ez milyen típusú: szálló-e vagy menhely. Míg 1998-ban a szállókon lakók vannak nagyobb arányban, 1999-ben az arány megfordul, majd 2000-ben nagyjából kiegyenlítődik.

Az intézményes ellátást igénybevevők arányának csökkenésével növekszik az utcán (szabad tér, lépcsőház) alvók aránya.

2. ábra A szűrések ideje (%)

A szállásválasztás nem mutatott összefüggést a kérdéses időpontjával, vagyis azzal, hogy melyik évszakban történt a szűrés. (2. ábra)

A szállások igénybevételének változásaival kapcsolatban azt figyelhetjük meg, hogy ha vált is intézményt, a minta tagjainak több mint a fele a hajléktalan ellátásban marad a három év során. Meglepő azonban, hogy 39-en szállóról kerülnek át a menhelyre, ami a jogalkotók logikájával ellentétes folyamat, nem illeszkedik az egymásra épülő ellátások rendszerébe. Ellentétes irányú, vagyis pozitív irányú mozgás az ellátások között szinte nem is fordul elő!

Egy másik, nagyobb csoportot (majdnem 30%!) alkotnak azok, akik valamilyen szállást elhagyva a szabadban töltik az éjszakát. Az ellátás tervezés szempontjából az ő indokaikat lenne a leghasznosabb megvizsgálni. Vajon mi az oka a bizalomvesztésnek? Miért térnek vissza az utcára az ellátásba már bekerült emberek? Talán a hosszú hajléktalan karrier során már nem „intézmény-kompatibilisek”? Vagy ők azok, akiket a szociális munkások „megoldhatatlan eset”-nek minősítettek?

A legkisebb csoportba (9 fő) azok tartoznak, akiknek sikerül az intézményes szálláshelyekről lakásba költözni, és ők általában szívességi lakáshasználók lesznek.

A fentiek alapján alkottuk meg a változásokat jól érzékeltető kategóriákat, amely szerint a mintát három nagyobb alcsoportba lehet sorolni. Ezek (1) a „helyben járók”, akik mindhárom évben valamilyen hajléktalan ellátáshoz tartozó szálláson aludtak; (2) a „lecsúszók”, akik 1999-ben vagy 2000-ben elvesztik a szálláshelyüket, és az utcán töltik az éjszakát; végül (3) a „felemelkedők”, akiknek sikerül valamilyen lakásba költözni. Arányukat a longitudinális vizsgálat mintáján belül az alábbi táblázat mutatja be. (8. táblázat)

8. táblázat A szálláshelyek mentén képzett csoportok (%)

Helyben járók	64
Lecsúszók	27
Felemelkedők	9
Összesen	100

Jövedelem

A jövedelem változásait vizsgálva a három év havi nettó kereseteit hasonlítottuk össze. A jövedelmek nagyban változtak 1998 és 1999 között. Míg a minta jövedelemátlaga 1998-ban 8000 Ft volt, 1999-re 10 369 Ft-ra emelkedett. Az 1999 és 2000 közötti változás nem ilyen nagy arányú. Az emelkedés oka az alkalmi munkából szerezhető bérek, vagy a nyugdíjszerű jövedelmek nagyságának növekedése lehet. Az átlag mellett jelentősen nőtt a jövedelmek terjedelme, vagyis a legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelem közötti különbség: ez 1998 és 2000 között szinte megháromszorozódott.

9. táblázat Havi nettó jövedelem (Ft)

	1998	1999	2000
Átlag	8 004	10 369	10 761
Range	35 000	80 000	90 000
Minimum	,00	,00	,00
Maximum	35 000	80 000	90 000

Ha a jövedelmeket tercilisekre osztjuk, három kategóriát kapunk, mindig az adott év jövedelem helyzetének megfelelően. A sávok kialakítását az alábbi táblázat mutatja.

10. táblázat Havi nettó jövedelemsávok

	1998		1999		2000	
	Sáv		Sáv		Sáv	
Alacsony	0	34	0	43	0	46
Közepes	1-10000	33	1-12267	24	1-13000	24
Magas	10001-x	33	12268-x	33	13001-x	30
Összesen		100		100		100

A (relatív) magas jövedelműek aránya nem változott igazán (30% körüli mindhárom évben), valószínűleg a nyugdíjszerű jövedelemmel rendelkezők teszik ki a csoport jelentős hányadát. Az átrendeződés az alacsony és közepes jövedelmek között jött létre. A jövedelemmel egyáltalán nem rendelkezők aránya 9 százalékkal nőtt az első, majd további 3 százalékkal a következő évben, mindez a középső, feltehetően alkalmi munkát végző csoport rovására.

A változás típusait a 11. táblázatban tüntetjük fel.

11. táblázat A jövedelem változása 1998–2000 (%)

egyik évben sincs jövedelme	10
mindig van jövedelme	30
lesz jövedelme	13
elveszti a jövedelmét	25
változó	22
Összesen	100

Bár minden évben magas a jövedelem nélküliek aránya, ennél jóval kevesebben vannak (10%) azok, akik egyik vizsgált évben sem rendelkeztek jövedelemmel. Sokkal nagyobb azoknak az aránya, akik elveszítik a jövedelmüket (25%). A legnagyobb csoportot (30%) azok alkotják, akiknek minden évben van valamennyi jövedelme – függetlenül attól, hogy a közepes vagy a magas jövedelműek közé tartozik-e.

Segítségkérés

A megkérdezettek ellátások felé fordulását, vagyis a segítségkérést két item segítségével vizsgáljuk. Egyrészt megnéztük, kértek-e szállást a vizsgált években, és hogy ez a kérés hogyan változik az évek során. Egy másik itemben az egyéb segélytípusokat (élelem, tisztálkodás, munkakeresés, pénz stb.) soroltuk.

A szálláskérések száma a három év alatt összesen 8 százalékkal csökkent, ismét alátámasztandó a bizalomvesztés és a csalódottság jelenségére vonatkozó megfigyelésünket. 13 fő egyszer sem kért a három év alatt szállást. Közülük két fő szívességi lakáshasználó, a többiek az általunk „lecsúszóknak,” nevezett kategóriába tartoznak.

12. táblázat Hány alkalommal kért szállást? 1998–2000 (%)

Egyszer sem	13
1 alkalommal	8
2 alkalommal	20
Mindhárom évben	59
Összesen	100

A különböző, egyéb segítségeket kérők száma kissé növekedett a vizsgált évek során (8 fővel). A legnagyobb mértékű emelkedést az élelmiszer kérésekben tapasztaltuk (6 fő). Ez talán összefügg a jövedelemvesztéssel, vagy az ételosztások terjedésével. 2000-ben jelent meg az egészségügyi segítség kérése. Az okmányok, hivatalos papírok kiváltásában való segítség kérése hullámozást mutat, de 1999 és 2000 között 8 fővel csökkent. Vagyis a túlélés a cél, az ehhez szükségesek megszerzésében számítanak a szervezetekre. A tisztálkodást is nagyok kevesen veszik igénybe ahhoz képest, hogy a válaszadók kb. egyötöde az utcán él.

13. táblázat Kért a szálláson kívül más segítséget? (N)

	1998	1999	2000
Élelem	5	5	11
Egészségügyi	0	0	4
Tisztálkodás	1	1	2
Munkakeresés	0	0	1
Papírok	11	14	8
Segély	6	7	7
Szállás (ha nem szállón lakik)	0	0	3
Egyéb	7	8	2
Összesen	30	35	38

A teljes mintának nagyjából az egyharmada a három év során egyszer sem kért segítséget. Ezzel majdnem megegyezik azok aránya, akik minden évben fordultak hajléktalanellátó szervezethez valamilyen, a szállástól eltérő segítségért.

14. táblázat Hányszor kért a szálláson kívül más segítséget? 1998–2000 (%)

Egyszer sem	36
1 alkalommal	9
2 alkalommal	25
Minden évben kért valamilyen segítséget	30
Összesen	100

Szignifikáns az összefüggés a segítségkérés és az általunk kialakított, az alvási szokásokat kategorizáló változó között. A szállást nem kérő, általunk lecsúszóknak nevezett csoport tagjai közül sokkal többen vesznek igénybe egyéb segítséget, mint a szállásokon lakó társaik, akik a teljes mintabeli eloszláshoz képest alacsonyabb arányban teszik ezt. A magyarázat az lehet, hogy az intézmények ezeket a segítségeket megadják a lakóiknak.

3. ábra *Kért-e segítséget/ szállás trend kategória (%)*

*Egészségi állapot – fogyatékoság – tartós betegség – pszichiátriai
kezelés*

15. táblázat *Szubjektív egészségi állapot – 1-4-ig terjedő skála*

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
nagyon rossz	4	2
rossz	10	9
elfogadható	39	43
jó	47	45
Átlag	3,27	3,32

A 15. táblázat alapján a szubjektív egészségi állapot megítélésében nincs különbség a két csoport között. 1998-ban a kérdezettek közel fele egészségi állapotát jónak tartotta. Itt szeretnénk megjegyezni, hogy módszertani szempontból fontos, hogy a kérdőív összeállításakor előzetes eredményekre támaszkodva kihagytuk a *nagyon jó* válaszlehetőséget. Ezt a kategóriát a továbbiakban nem szabad kihagyni, mert a különbségek és a változások valószínűleg jobban tetten érhetőek lesznek.

16. táblázat Az egészségi állapotra vonatkozó, néhány „objektív” mutató (%)

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
Fogyatékosága ⁴ van	15,5	8
Tartós betegséggel kórházban kezelték	29	25
Pszichiátriai osztályon kezelték	16	8

Az egészségi állapotra vonatkozó megállapításunk jelentősen módosul, ha a 16. táblázat adatait nézzük meg. Eszerint a Longitudinális mintába bekerült 100 ember a vizsgált szempontok alapján kevésbé beteg. A fogyatékosággal élők és a pszichiátriai kezelték aránya fele(!) az 1998-as teljes TBC mintához képest.

Ezt a különbséget a két minta között egyik szocio-demográfiai változóval sem tudjuk magyarázni. E helyett egy attitűdbeli különbséget feltételezünk. Azok, akik mindhárom évben megjelennek a tüdőszűrésen, valószínűsíthetően nagyobb mértékben egészségtudatosak, mint azok, akik ezt nem teszik rendszeresen.

Elmozdulás-változás az egészséggel kapcsolatban

Ha csak az átlagokat vizsgáljuk, az egészségi állapot szubjektív megítélése nemigen változott: 1998-ban 3,31, 1999-ben 3,16 és 2000-ben 3,23 volt. Egyéni szinten vizsgálva a 3 év alatt az alábbi változások regisztrálhatók: a kérdezettek kétharmadánál (66%) nincs változás, 13 százalékuk javult⁵ és 21 százalékuk, azaz minden ötödik megkérdezettnek romlott az egészségi állapota.

A vizsgált szocio-demográfiai változók közül csak a kor befolyásoló hatása érhető tetten. (17. táblázat) A fiatalok egynegyede érzi úgy, hogy javult, míg a 40 év feletti egynegyede – épp ellenkezőleg – úgy érzi, hogy romlott az egészségi állapota. A táblázatból kiderül, hogy az egészségi állapot ugyan összefügg a hajléktalanként eltöltött évek számával, de nem lineárisan, azaz épp a két véglet (romló – javuló) esetében legmagasabb a hajléktalan évek száma.

⁴ látás-, beszéd-, hallás- vagy mozgáskorlátozottság

⁵ Javulásnak tekintjük, ha a 98-ban mondott értékhez képest az elkövetkező két év bármelyikében magasabb értéket mondott. Romlásnak, ha 98-hoz képest bármelyik évben alacsonyabb érték szerepel.

MAGYAR VALÓSÁG

17. táblázat *Longitudinális vizsgálat: egészségi állapot megítélése 1998–2000 között*

	kor (év)			átlag	hány éve hajléktalan
	x-39	40-49	50-x		
romlott	11	27	25	45	4,8
nem változott	63	62	75	43	3,7
javult	26	11	–	36	4,6

A fogyatékossgal élők aránya a 3 év alatt semmit sem változott. A tartós betegséggel kezelték aránya évről évre 2 százalékponttal nőtt: min-tánkban ez két-két embert jelent, épp ezért további elemzésre nem alkal-mas.

Sajnos a pszichés kezelés alatt állók aránya a 3 év alatt 10 százalékkal nőtt: a 4. ábra az elmozdulást mutatja kicsit részletesebben.

4. ábra *Pszichiátriai kezelés trendje (%)*

Inzultus

A három év során érdekes ingadozás figyelhető meg abban, hogy érte-e inzultus a megkérdezetteket. A változásokat az 5. ábra mutatja be.

5. ábra *Érte-e inzultus? (%)*

A nagy, „TBC 98” minta eloszlása sokkal inkább a longitudinális vizsgálat 99-es eloszlására hasonlít. Ennek okára nem találtunk magyarázatot.

A „longitudinális” mintában 1998-ról 99-re az inzultust elszenvedők aránya 9 százalékkal csökken, a következő évre ez az arány 10 százalékkal nő. Ez a hullámzó viselkedés az ismeretlenektől elszenvedett inzultusok arányának növekedésében érhető tetten.

18. táblázat *Érte inzultus (%)*

	1998	1999	2000
Hajléktalan sorstárstól	10	7	14
Ismeretlentől	24	18	24
Rendőrtől	5	3	2
Egyébtől	3	7	2

A kiszolgáltatottságnak meglehetősen jó mutatója, hogy egy romló egészségi állapotú ember egyre inkább védtelen az őt érő inzultusokkal szemben. (19. táblázat)

MAGYAR VALÓSÁG

19. táblázat *Longitudinális vizsgálat: hány évben érte inzul tus⁶ az egészségi állapot változás szerint*

		hány inzul tus érte
Egészségi állapot változása 1998–2000 között	romlott	1,20
	nem változott	1,09
	javult	0,69

Szintén szignifikáns az összefüggés az inzul tusok száma és az életkor, valamint az inzul tusok száma és az alvási szokások trendje között. A középkorúak és az ún. lecsúszók, vagyis az utcára kikerülők között több évben is előfordult, hogy inzul tus érte őket.

20. táblázat *Longitudinális vizsgálat: hány évben érte inzul tus az életkor szerint*

		hány inzul tus érte
Életkor	x–39	0,88
	40–49	1,35
	50–x	0,81

21. táblázat *Longitudinális vizsgálat: hány évben érte inzul tus az alvási szokások változása szerint*

		hány inzul tus érte
Alvás trend	Intézményi hajléktalan	0,79
	Lecsúszó	1,52
	Felemelkedő	0,50

Személyes kapcsolatokról

NEM HAJLÉKTALAN KAPCSOLATOK

22. táblázat *Segítség-támasz nem hajléktalanoktól*

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
Van nem hajléktalan segítség	31	31
Családi kapcsolatok aránya	43,5	63

A két mintában teljesen azonos mértékben, a kérdezetteknek kb. egyharmada tud segítségért fordulni nem hajléktalan személyekhez. A longitudinális vizsgálatban a kérdezettek jóval magasabb arányban fordultak családtagjaikhoz. Érdekes, hogy míg a „TBC 98” mintában a családi kapcsolatok zöme a gyermeket jelenti, addig a longitudinális vizsgálat-

6 A vizsgált 3 év alatt max. 3 lehetett

ban az arányok a szülő és a gyerek között – kiegyenlítettebbek. Sajnos a kicsi elemszám további összehasonlítást nem tesz lehetővé.

23. táblázat Kapcsolattartás⁷ a kérdezést megelőző 3 hónapban

		„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
szülővel	Igen	23	23
	nem él	42	37
testvérrel	Igen	35	35
	nincs ilyen	14	12
gyermekkel	Igen	33	26
	nincs ilyen	31	37
egyéb rokonnal	Igen	19	19
	nincs ilyen	11	11
házastárssal-élettárssal	Igen	17	14
	nincs ilyen	54	52

A két minta egyezik abból a szempontból is, hogy mennyire tartják a kapcsolatot családtagjaikkal a kérdezettek. Egyetlen esetben mérhető eltérés: gyerekeikkel kevésbé tartják a kapcsolatot a longitudinális vizsgálat kérdezettjei, és köztük magasabb azoknak az aránya is, akiknek egyáltalán nincs gyermekük. Piciny eltérés van a tekintetben, hogy a longitudinális vizsgálatban alacsonyabb azoknak az aránya, akiknek már nem élnek a szülei, és köztük magasabb azoknak az aránya, akik nem fordulnak a szüleikhez.

Elmozdulások, trendek a nem hajléktalan kapcsolatok tekintetében

A három év alatt, ha nem is jelentősen, de néhány százalékponttal emelkedett azoknak az aránya, akik segítséget kaptak nem hajléktalan emberektől: 1998-ban 31 százalék, míg 2000-ben 36,5 százalék volt a támogatókkal rendelkezők aránya. A családi kapcsolatok aránya évenként változó, legmagasabb 1998-ban volt 63 százalék, és legalacsonyabb 1999-ben volt 47 százalék.

A megkérdezettek közel kétharmada (58%) fordult legalább egyszer nem hajléktalan emberhez segítségért. A kérdezettek mindössze egytizedéről mondható el, hogy állandó támogatást kap. Ugyanakkor a három év alatt a kérdezettek egyötöde „támaszra lett”.

7 találkozás – beszélgetés – levelezés

6. ábra A nem hajléktalan kapcsolatok alakulása 3 év alatt

A dataink alapján úgy tűnik, a támogatást kapók és nem kapók között jelentős különbség van kor, a hajléktalanként eltöltött évek száma és aszerint, hogy ki hány éve él Budapesten. (A nem Budapesten születettek között.) A trendeket vizsgálva csak a kor és a hajléktalanként eltöltött évek számítanak.

24. táblázat Longitudinális vizsgálat: kor és a hajléktalanként eltöltött évek száma a nem hajléktalan kapcsolatok alakulása szerint (átlag)

Támasz	kor (év)	hány éve hajléktalan
Egyáltalán nincs	45,8	5,4
Mindig van	39,6	2,5
Növekszik	41,1	3,1
Csökken	43,9	3,3
Ingadozó	34,9	3,1

A 24. táblázatból látszik, hogy azok, akiknek egyáltalán nincs támaszuk a legidősebbek és a legrégebb óta hajléktalanként élő emberek. A kor és a hajléktalanként eltöltött évek száma csak a „TBC 98” mintában függ össze szignifikánsan. A legfiatalabb emberek azok, akik ingadozva kapnak támogatást, éppen akkor, amikor leginkább szükségük van erre. Állandó támaszuk azoknak van, akik a legrövidebb ideje élnek hajléktalanként: a számokat nézve mintha a 3 év lenne az a határ, amely után egyre inkább elszakadnak a segítő kapcsolatokhoz vezető szálak.

A támaszt jelentő kapcsolatok zöme (46%) csak családi kapcsolatot jelent. 35 százalék a nem családhoz fordulók aránya, és 19 százalék ren-

delkezik mindkét típusú támasszal. Ebben a tekintetben az egyetlen szignifikáns összefüggés a kérdezettek iskolai végzettségével találtunk. (7. ábra)

7. ábra Longitudinális vizsgálat: a támasz típusa iskolai végzettség szerint

Az alacsony iskolai végzettségű emberek főként családtagjaira számíthatnak, illetve esetükben nagyon ritkán fordul elő, hogy csak családon kívüli támaszuk lenne. A szakmunkások esetében éppen ellenkezőleg: legmagasabb arányban családon kívüli támaszuk van, és az átlagosnál kisebb mértékben számíthatnak családtagjaikra.

8. ábra Longitudinális vizsgálat: a kapcsolattartás változásai a 3 év alatt

MAGYAR VALÓSÁG

A családtagokkal való kapcsolattartásra vonatkozó kérdések esetében a három év alatt különösebb elmozdulás nem volt mérhető. (8. ábra) Két esetben – testvér és egyéb rokon – látszik leginkább egy csökkenő tendencia: az évek előrehaladtával ezek a kapcsolatok morzsolódnak le. Érdekes, de statisztikailag nem jelentős, hogy az élettárssal való kapcsolattartás növekszik: ezek a kapcsolatok valójában már új, „sorstárs” kapcsolatok.

SORSTÁRS/HAJLÉKTALAN KAPCSOLATOK

25. táblázat A hajléktalan kapcsolatokról (%)

	„TBC 98”	Longitudinális vizsgálat (98-as adat)
Van hajléktalan rokona	6,8	5,2
Hajléktalanokkal kapcsolatban áll	72,0	79,0
Hány hajléktalant ismer ⁸ név szerint		
1–4	26,0	27,0
5–9	15,0	19,5
10–19	27,0	19,5
20-at vagy annál többet	32,0	33,0
Átlag	12,94	11,5

Hajléktalan rokona a kérdezettek kevesebb mint egytizedének van: A „TBC 98” adatbázisból kiderül, hogy a rokonok kb. egyharmada élettárs (35%) illetve testvér (30%). Egyéb rokon 18 százalék, a szülő és gyermek arány mindkét esetben 8,5 százalék. Az 1998-as adatbázis alapján a hajléktalan rokon léte nem függ össze azzal, hogy a kérdezett mióta hajléktalan.

A hajléktalan kapcsolat léte, illetve az, hogy szám szerint hány hajléktalan embert ismer a kérdezett, szorosan összefügg a hajléktalanként eltöltött évek számával. A kérdezett kora illetve az alvás helye szintén befolyásoló tényező. Nem kevésbé fontos azonban az is, hogy az illetőnek van-e nem hajléktalan támasza: úgy tűnik, a „kapcsolati tőkék” akkumulálásáról beszélhetünk ebben az esetben is. Akinek van nem hajléktalan támasza, az nagyobb valószínűséggel ismer hajléktalan embereket is.

A 25. táblázat alapján a két mintában nincsenek jelentős eltérések: a longitudinális vizsgálatban a megkérdezetteknek inkább van hajléktalan kapcsolatuk, ugyanakkor név szerint kevesebbet ismernek.

⁸ A 2000. évi Társi Monitor-felvételben használt „Hány barátja van?” kérdés kódolásához hasonlóan 98-ra kódoltuk azt is, ha valaki ennél magasabb számot mondott.

Elmozdulások, trendek a sorstárs, ill. hajléktalan kapcsolatok tekintetében

Adataink meglehetősen jól bizonyítják, hogy a hajléktalanként eltöltött idő növekedésével nő a hajléktalan ismeretség esélye és a sorstárs ismerősök száma. (26. táblázat) A vizsgált három év alatt csaknem 10 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik ez idő alatt új sorstárs kapcsolatra tettek szert. Az adatok azt mutatják, hogy az ismerősök száma is növekedett, a három év alatt átlag 7 emberrel.

26. táblázat *Longitudinális vizsgálat: hajléktalan kapcsolatok alakulása a 3 év alatt*

	1998	1999	2000
Hajléktalanokkal kapcsolatban áll	79	80	88,5
Hány hajléktalant ismer név szerint			
1–4	27	22	14
5–9	19,5	26	19
10–19	19,5	23	27
20 vagy annál többet	33	29	40
Átlag	11,5	13,4	18,9

9. ábra *A hajléktalan kapcsolatok alakulása 3 év alatt*

A vizsgált 3 év során alig van olyan kérdezett, aki legalább egyszer ne számolt volna be arról, hogy legalább egy másik hajléktalan embert

ismer. Kétharmadnak pedig mindig vannak kapcsolatai. Ugyanakkor ezek az adatok semmit nem árulnak el a kapcsolat minőségéről és a támasz, ill. a segítségnyújtás típusáról. A trendekkel kapcsolatban más változókkal egyetlen esetben találtunk szignifikáns összefüggést: az intézmények felé fordulás trendje és a sorstárs kapcsolatok alakulása függ össze. A biztos, ill. állandó intézményt „használóknak” mindig van hajléktalan ismerősük is, míg akiknek egyáltalán nincs sorstárs kapcsolatuk, azok között ötször magasabb az intézményt soha igénybe nem vevők aránya.

III. Összegzés

Tanulmányunk egyfajta kísérlet volt arra, hogy egy nagy adatbázisból kiemelt kisebb mintán panelvizsgálatot végezzünk. Ennek elsősorban az a jelentősége, hogy nincs igazán más olyan felvétel, amelyben 3 éven keresztül követték volna ugyanazokat a hajléktalan embereket. Az eddigi eredmények ugyan inkább tapogatózások, mégis érdemes néhányukat külön, még egyszer kiemelni.

A vizsgált három év alatt, 1998 és 2000 között a kérdezetteknek kb. a kétharmada – igaz, némiképp csökkenő arányban, de – valamilyen szállást nyújtó hajléktalanellátó intézményt vett igénybe. A vizsgált hajléktalanok kb. egyharmadának az alvási szokása állandó. Az alvási lehetősége a kérdezettek kb. egyharmadának romlott, és kb. egytizedének javult.

A jövedelmek átlaga 8000 Ft-ról kb. 10 800 Ft-ra nőtt; a növekedés az első két év között volt jelentős. Az adatokból úgy tűnik, hogy a „magas jövedelemmel” rendelkezők aránya nem változott igazán (30% körüli), viszont az „alacsony” és a „közepes” jövedelmek között átrendeződés ment végbe. Egytized azoknak az aránya, akiknek egyik évben sem volt jövedelmük, és 25 százalék azoké, akik elveszítették a biztos bevételüket.

Az inzultust elszenvedők aránya hullámzó, s ebben döntőek az ismeretlenektől elszenvedett inzultusok arányának változásai.

Az egészségi állapotra vonatkozó adatok nem túl kedvezőek: a kérdezettek egyötödének romlott az egészségi állapota, és 10 százalék azoknak az aránya, akik a 3 év során kezdtek el pszichiátriai kezelésre járni.

A társas támogatás terén pozitívnak mondható, hogy ha nem is jelentősen, de a három év alatt néhány százalékponttal emelkedett azoknak az aránya, akik segítséget kaptak nem hajléktalan emberektől, így a mintának kb. az egyötöde „támaszra lett”. Sajnos az is tény, hogy mindössze 10 százalék az állandó támogatottak aránya. Adataink meglehetősen jól bizonyítják, hogy a hajléktalanként eltöltött idő növekedésével nő a hajléktalan ismeretség esélye és a sorstárs ismerősök száma. A vizsgált három év alatt majdnem 10 százalékkal nőtt azoknak az aránya, akik ez idő alatt új sorstárs kapcsolatra tettek szert.

A fenti eredmények megerősítik azt a meggyőződésünket, hogy a rendelkezésre álló adatbázisok longitudinális szempontú másodelemzése fontos, mert a hajléktalan életforma pontosabb megértését teszi lehetővé, és előrejelez olyan eseményeket, amiket jobb lenne elkerülni.

Felhasznált irodalom

Albert F. – Dávid B., 2001: Ha elszakad a háló, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.

Bényei Z.–Gurály Z.–Győri P.–Mezei Gy.: Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról 1999. Konferencia paper a Homelessness in Europe című nemzetközi konferencián 1999. október 28–30 között.

Dávid B.–Oross J.–Vecsei M.: 1998: *Hajléktalanság és TBC*. Soros Alapítvány, Budapest.

Molnár D. L.–László K.: 1995. Budapesti hajléktalanok egészségi állapota (kézirat)

A cikkkel kapcsolatos bármilyen kérdést, észrevételt szívesen várunk a galig@mmszbp.hu e-mail címre.

Pályázati felhívás

A Partners Hungary Alapítvány az Európai Unió PHARE programjának támogatásával pályázatot hirdet

NŐK A KÖZÖSSÉGÉRT

című képzési programjára.

A program célja a nők közéleti és vezetői esélyegyenlőségének növelése azáltal, hogy készségeket, ismereteket, illetve gyakorlati lehetőséget biztosítva megerősíti női, közéleti szerepvállalásukat és a program során kialakuló együttműködő hálózat segítségével pedig későbbi közéleti munkájukat segíti.

A képzési program időtartama: 2005. október 14. – 2006. augusztus 31.

A program a következő fő elemekből áll:

TRÉNINGEK: A 11 hónapos program keretében négy témában 20 fős csoportokat indítunk. A sikeresen pályázók a program első hét hónapjában kötelező és választható tréningmodulokon vehetnek részt havi két napos rendszerességgel.

PROJEKTEK: A tréningekkel egy időben, majd a program végéig négy különböző témában projektek megvalósításán keresztül projekttervezés és projektmenedzsment gyakorlatot szerezhetnek a résztvevők.

HÁLÓZATÉPÍTÉS: A program során részeseivé válnak egy együttműködő és támogató hálózatnak.

A programra olyan közéleti szerepeket vállaló, illetve közéleti szerepvállalásra készülő nők jelentkezését várjuk, akik az alábbi témák valamelyike iránt érdeklődnek:

1. Nemzetközi női együttműködő hálózat létrehozása
2. Figyelemfelkeltő kampány megtervezése és megvalósítása
3. Nők a helyi döntéshozatalban
4. Képzések szervezése nők számára

Azok jelentkezését várjuk, akik a program teljes időtartama alatt biztosítani tudják részvételüket. A résztvevőkkel az alapítvány képzési szerződést köt.

A program helyszíne: A Partners Hungary Alapítvány székhelye (1113 Budapest, Daróci út 54.). A vidéki résztvevők számára az alapítvány a tréningek időtartamára szállást biztosít. A választható tréningmodulok esetében (három alkalom) két napos bentlakásos tréninget tartunk egy Budapest vonzáskörzetében levő településen.

Jelentkezés módja:

- kitöltött és aláírt jelentkezési lap
- magyar nyelvű önéletrajz

• amennyiben a pályázó munkahelye támogatja részvételét a programban, a pályázó munkahelye jogi képviselőjének ajánló levele, melyben a képzésen való részvételének támogatásáról biztosítja a pályázót.

Jelentkezési lap letölthető: www.partnershungary.hu honlapról.

A dokumentumokat 3 példányban, ajánlott levélként, postai úton kérjük elküldeni a következő postacímre: Partners Hungary Alapítvány, 1113 Budapest, Daróci u. 54.

A pályázat postára adásának határideje (postai pecsét dátuma): 2005. szeptember 13.

A kiválasztás eredményéről az alapítvány 2005. október 5-ig írásban értesíti a pályázókat.

A programmal kapcsolatban további információ kapható:

Kóbor Ildikótól a 06 1 438 5260-as, vagy 06 1 438 5261-es telefonszámon